

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

ЗУЗЯК Тетяна Петрівна

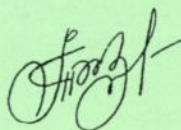
УДК 746.6/7(477)

**ХУДОЖНЄ ПЛЕТІННЯ З РОСЛИННИХ МАТЕРІАЛІВ
В УКРАЇНІ ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯ**

/Історія, типологія, художні особливості/

Спеціальність 17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата мистецтвознавства

Львів - 2004

Ш 120.807 4957489

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00762185 (Т)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі образотворчого мистецтва та дизайну Інституту культури Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства,
професор, член-кореспондент АМУ,
завідувач відділу народного мистецтва
Інституту народознавства НАН України
Станкевич Михайло Євстахійович

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства,
професор, завідувача кафедри історії та теорії
мистецтва Львівської академії мистецтв
Стельмащук Галина Григорівна

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну Львівського
лісотехнічного університету
Кепещук Павло Юрійович

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства,
фольклористики
та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України.

Захист відбудеться "17" червня 2004 року о "15⁰⁰" годині на
засіданні Спеціалізованої вченої ради Д35.103.01 у Львівській академії
мистецтв за адресою: 79011, Львів, вул. Кубійовича, 38.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської академії
мистецтв /79011, Львів, вул. Кубійовича, 38/.

Автореферат розісланий "15" травня 2004 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Г.Д. Кусько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Художнє плетіння з рослинних матеріалів у XVIII–XX ст. займало важливе місце у житті українців, однак поряд з іншими видами народної творчості залишалось найменш дослідженою сторінкою національної етнокультури.

Художнє плетіння побутових виробів з рослинних, таких доступних матеріалів як лоза, рогоза та солома, відома українцям із давніх часів. Щоправда, зразки минулих епох в силу недовговічності цих матеріалів майже не збереглись, але можна припустити, що типи і мистецька виразність лозяних, рогозяних і солом'яних предметів, поширених на території України в XVIII–XX ст., побутували й раніше. Існують гіпотези, що плетіння з рослинних матеріалів було попередником ткацтва і кераміки. Однак, плетіння на відміну від кераміки, ткацтва та інших видів давньої творчості, вивчено найменше. Значення плетіння в художній культурі важко переоцінити, його ремінісценції можна зустріти на плетінчастих орнаментах книжкових мініатюр і ювелірних виробів середньовіччя, у фарфоровому і фаянсовому посуді тощо.

Традиційне плетіння охоплює широку сферу предметів від елементів будівництва, транспортних засобів і меблів до дрібних виробів та іграшок. Воно має особливі мистецькі риси – це ритмічні повторення в системі переплетень, ажурність отворів, фактура і кольорові зіставлення природних матеріалів.

Сьогодні художнє плетіння з лози та рогози є одним найконкурентноздатніших видів народного мистецького промислу. Вироби, виготовлені плетінням, успішно реалізуються на внутрішньому ринку і мають широкі перспективи для експорту.

Вагомим чинником актуальності даного дослідження є можливість застосування його результатів для розвитку народних художніх промислів плетіння, зокрема для привернення до нього уваги артменеджерів, маркетологів, підприємців-інвесторів, підтримки творчості майстрів, а також заповнення маловідомих сторінок історії українського народного мистецтва. Хоча деякі аспекти й питання висвітлені в літературі, все ж досі немає праці, де б художнє плетіння розглядалося комплексно, як окремий вид декоративно-прикладного мистецтва, цілісне й непересічне явище (історіографічний огляд див. Розділ I).

Сформульована наукова проблема поставлена для розв'язання вперше, її виконання має теоретичне і практичне значення, відкриває перспективи для наступних досліджень в галузі українського народного декоративного мистецтва.

Зв'язок роботи з науковими темами. Тема запропонованої дисертації входить у плани науково-дослідної роботи аспірантів і викладачів

Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Дисертація вирішує одне із завдань науково-дослідної тематики “Теоретичні та історичні проблеми народної творчості” (шифр. 4.16.6.8), одну із проблем теми: “Історичні парадигми параметрів українського народного мистецтва: традиції, типологія і локалізація” (шифр 3.3.4.9), що виконується у відділі народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, згідно з постановою бюро Відділення літератури, мови і мистецтвознавства НАН України від 12.03.1999 р. (протокол № 3).

Мета дисертаційного дослідження поставлена відповідно до актуальних завдань українського мистецтвознавства, а саме, висвітлити і обґрунтувати, що плетіння з рослинних матеріалів є своєрідним художнім явищем, складовою частиною національної мистецької спадщини України. Для досягнення цього визначені конкретні завдання:

- з’ясувати генезис й основні історичні етапи розвитку художнього плетіння;
- визначити естетичні показники матеріалів, технологічні прийоми і засоби художньої виразності;
- здійснити типологічний аналіз творів, охарактеризувати типові для різних регіонів форми та локальні художні особливості;
- впровадити в науковий обіг корпус невідомих творів;
- висвітлити стан художнього плетіння у провідних осередках і регіонах, розкрити творчість народних майстрів;
- з’ясувати перспективи розвитку художнього плетіння у XXI столітті.

Предметом дисертації виступає українське художнє плетіння XIX–XX ст.

Об’єктом дисертації є історико-суспільні події і явища, котрі пов’язані зі зміною традицій художнього плетіння та типологією творів.

Методологічною основою дисертації є принципи системності та історизму. Кожне з поставлених завдань вирішено з застосуванням історико - генетичного, мистецтвознавчого, культурологічного методів.

Хронологічні рамки роботи обмежені XIX–XX ст., оскільки з цього періоду є оптимальна кількість фактологічного матеріалу. Однак в історичній частині подаємо екскурси в значно давніші часи для визначення генезису плетіння.

Географічні межі дослідження окреслюють ті історико-етнографічні регіони України, в яких здавна розвивалося традиційне художнє плетіння: Придніпров’я, Полтавщина, Слобожанщина, Полісся, Волинь, Поділля, південь України, Буковина, Прикарпаття, Карпати та Закарпаття. Окрім цього, вважаємо за доцільне дослідити плетіння на теренах Лемківщини, Холмщини та Підляшшя (нині в межах Польщі та Словаччини).

Наукове значення і новизна роботи полягає в тому, що вперше в

українській мистецтвознавчій науці отримано важливі знання про історичні етапи розвитку художнього плетіння в Україні: а) уточнюються матеріалознавчі та технологічні засади; б) вдосконалюється типологія творів художнього плетіння, що зазнала змін відповідно до соціально-історичних умов тощо; в) вперше висвітлюються художні особливості творів окремих регіонів, осередків та майстрів. У процесі дослідження вперше залучено в науковий обсяг значну кількість досі не відомих виробів плетіння.

Практичне значення. Результати і теоретичні положення роботи можуть бути використанні для наступних досліджень; для художньої ідентифікації та електронної каталогізації в музейній діяльності; для підприємців, артменеджерів, маркетологів у процесі запровадження і роботи підприємств; у мистецько-освітніх закладах для підготовки і читання спецкурсів художникам декоративного мистецтва і дизайнерам; у підготовці відповідних розділів до історії народного декоративного мистецтва України. Текстовий та ілюстративний матеріал дисертації є основою для написання монографії.

Апробація дослідження. Дисертація розглядалася на засіданні кафедри образотворчого мистецтва і дизайну Інституту культури Прикарпатського університету ім. В. Стефаника від 22.10.2003 р. (протокол № 3). Основні положення дисертації викладені у доповідях і тезах на наукових конференціях, зокрема, у Львові 28.02.2002р. на Всеукраїнській науковій конференції “Сучасне народне мистецтво України: теорія і реальність” (доповідь “Художнє плетіння з рослинних матеріалів у XXI ст.”), у Косові 27.09.2002р. на Міжнародній науково-практичній конференції “Гуцульщина на початку XXI ст.” (доповідь “Художнє плетіння українських Карпат: реальність і перспективи відродження”), у Вінниці 21.05.2002р. на Всеукраїнській науково-методичній конференції “Проблеми гуманізму і освіти” (доповідь “Художнє плетіння з рослинних матеріалів: проблеми фахового навчання”). Головні положення дисертації викладено у шести одноосібних публікаціях загальним обсягом 2,4 др. арк. у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, дев'ятнадцяти підрозділів, підсумкових висновків, списку використаних джерел (162 найменування). Обсяг текстової частини становить 162 сторінки і містить п'ять порівняльно-аналітичних таблиць: “Підприємства народних художніх промислів України. Плетіння із лози, рогози та інших рослинних матеріалів станом на 1983 рік” (2.1); “Основні спеціалізовані виставки та акції, що сприяли популяризації художнього плетіння з рослинних матеріалів” (2.2); “Схема типології художнього плетіння” (4.1.); “Типологія творів лозоплетіння” (4.2);

“Типологія творів рогозоплетіння та соломоплетіння” (4.3). Додатками є словник майстрів (256 найменувань) (додаток А) і альбом з 141 ілюстрацією та списком й анотаціями до них (додаток Б).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет, об’єкт, географічні і часові параметри, наукову новизну, практичне значення, апробацію тощо.

У першому розділі “ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДИКА ТА ДЖЕРЕЛА” проведено критичний огляд літератури за темою дисертації, викладено основні методи дослідження, показано джерелознавчу базу роботи.

У мистецтвознавстві немає чітко визначеного ступеня дослідженості цієї теми. Окремі згадки про експонування і продаж плетених виробів на виставках-ярмарках, на етнографічних і промислово-господарських виставках містять каталоги та інші видання: Чугуїв (1851), Херсон (1853), Львів (1877), Коломия (1880), Тернопіль (1887), Львів (1894), Стрий (1909), Коломия (1912). У статистичних довідниках приведена стисла інформація про поширення плетіння у Яворові Львівської області (1896, 1897), Полтаві (1912), Поліссі (1914), Поділлі (1916), Бойківщині (1939). Технологічні процеси і організація виробництва меблів з лози й рогози стисло викладена Г.Чернишовим (1946). В 1960–1970 рр. В узагальнюючих працях з історії українського мистецтва не знайшлося місця для плетених виробів. Конкретні відомості про вироби з лози, рогози та соломи вперше підготовлені М.Козакевичем (1956) для довідника про фонди Українського музею етнографії. Проте до альбому того ж музею (1976) внесено тільки плетіння солом’яних капелюхів.

Проблему художніх особливостей локальних плетених виробів вперше окреслили А.Будзан (1979), Р.Чугай (1979), Т.Чаговець (1979). У 1980–1990-х роках появляються спроби узагальнення досвіду дослідження художнього плетіння українців в окремих статтях: М.Селівачов (1982, 1987), Л.Орел (1985), Т.Горинь (1986), П.Дацун (1986), М.Станкевич (1992, 1994). У 1990-х роках виходять статті П.Дацуна в путівнику Музею Етнографії (1996), каталог творів плетіння (1998), публікації про окремих майстрів плетіння Л.Венгер (1981, 1984), Ю.Лашук (1983), Т.Чаговець (1990), М.Станкевич (1991), Б.Бойчук (2000), М.Селівачов (2001) та інші.

Історіографічний аналіз праць дає право ствердити, що означена тема ніколи не була предметом комплексного вивчення, а тому не існує цілісної картини про художнє плетіння як своєрідне мистецьке явище.

У дослідженнях були застосовані такі наукові методи: порівняльно-історичний як у синхронному, так і в діахронному вимірах, історико-генетичний, системний, мистецтвознавчий аналіз, картографування.

У загальнотеоретичному мистецькому аспекті автор спирався на концептуальні дослідження українських і зарубіжних вчених М.Драгана, П.Жолтовського, В.Свенціцької, В.Січинського, О.Боднара, Я.Запасака, Р.Захарчук-Чугай, М.Селівачова, М.Станкевича, Г.Стельмашук, О.Федорука, Й.Гравовського, М.Некрасової, Є.Сахути та ін.

Виконання намічених завдань здійснювалось на основі різноманітних фактологічних джерел, передовсім архівних, літературних і польових матеріалів. Вивчалися твори художнього плетіння у Державному музеї українського народного декоративного мистецтва, Музеї етнографії та художнього промислу інституту народознавства НАН України, Національному музеї у Львові, у музеях Вінниці, Дніпропетровська, Ів.-Франківська, Житомира, Луцька, Канева, Кам'янець-Подільського, Коломиї, Кременця, Полтави, Рівного, Сум, Тернополя, Ужгорода, Харкова, Хмельницького, Черкас, Чернігова, Чернівців, у музеях Кракова, Сянока, Бардієва, Свидника та інших.

У другому розділі **“ДО ІСТОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЛЕТІННЯ”** висвітлюються три основні періоди розвитку художнього плетіння в Україні: з найдавніших часів до XVIII ст., з кінця XVIII – поч. XX ст. і сучасне художнє плетіння.

У підрозділі 2.1 **“Плетіння з найдавніших часів до XVIII ст.”** розглянуто найдавніші археологічні матеріали та гіпотези про виникнення плетіння у первісному суспільстві. Воно було попередником ткацтва, а саме розпочиналось із виготовлення ниток і шнурків у палеоліті та плетіння сіток у мезоліті. Збереглися археологічні свідчення про плетіння у неоліті. Є залишки плетених виробів у Єгипті, Месопотамії, Палестині, Перу і Європі (Британія, Швейцарія, Балкани, Україна). Про генезис плетіння стверджують етнографічні свідчення техніки і типології первісних плетених виробів. Наявні плетені вироби епохи бронзи і заліза (античний світ, ранні слов'яни). Відомі приклади плетіння у слов'ян середньовіччя та технологія і типологія плетінних виробів періоду Київської Русі. Висвітлено художні особливості плетіння з лози, рогами та соломи в XVI – XVIII ст., а також появу солом'яних капелюхів у комплексі українського одягу XVI ст.

У підрозділі 2.2 **“Українське плетіння кін. XVIII – поч. XX ст.”** показано, що в українському художньому плетінні кін. XVIII – поч. XX ст. переважають вироби для власних потреб. Вони виготовлялись у кріпацьких майстернях. Серед них широкий асортимент жіночих ярмаркових кошиків з лози та рогами, що з'явилися в середині XIX ст. У цей же час виготовлялись плетені меблі для

відпочинкових заміських будинків. З другої половини XIX ст. земства відкривають навчальні майстерні з лозоплетіння (Остерський повіт Чернігівської губернії). З 1894 р. відкривають плетільні майстерні на Полтавщині. Відома робота Київського кустарного товариства (1906–1916) по запровадженню центрів плетіння, засновано навчальні виробничі майстерні на Буковині, Покутті, Опіллі, Розточчі та Закарпатті. Організовані центральні курси плетіння при вищій промисловій школі у Львові.

У підрозділі 2.3 “Художнє плетіння 1920 – 1990-х рр.” вказується, що у 1920 – 1930 рр. внаслідок громадянської війни зменшується попит на вироби, що обумовлює згасання промислів плетіння. Впродовж 1932–1933 рр. відбувається заснування цілого ряду артілей (Боромля, Великобагачка, Гола Пристань, Корсунь-Шевченківський, Сухолуч, Троєщина, Чернігів та ін.) Далі відбувалось розгортання виробництва плетених виробів у 1950–1960-х рр. Організовувались фабрики лозоплетіння. Засновано лабораторію рослинної сировини Українського науково-дослідного і конструкторсько-технологічного інституту, а також Закарпатські центри лозоплетіння (Хустське виробниче об'єднання художніх виробів, Тячівська фабрика художніх виробів, Іршавський райпромкомбінат, колгосп в с. Іза та ін.). В 1990-х рр. спостерігаються кризові явища у художній промисловості, розвал фабричного виробництва. З'являються малі приватні майстерні плетіння, зростає асортимент виробів. Проте в цей час відбувається формування традицій і новаторства. З'являються дизайнерські тенденції у виробництві плетених предметів.

Таким чином, типологія плетених виробів сформувалась у ранньому середньовіччі. З XVI ст. Україна належить до провідних країн, де інтенсивно розвивається плетіння з рослинних матеріалів. У кін. XIX – поч. XX ст. плетені предмети виготовляють у майстернях і на фабриках, твори відзначаються мистецькою довершеністю, експортуються у західноєвропейські країни.

У третьому розділі “МАТЕРІАЛИ, ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ” розглянуто естетичні характеристики матеріалів, галузі і технологія плетіння та засоби художньої виразності.

У підрозділі 3.1 “Естетичні характеристики матеріалів” розглянуто найважливіші для плетіння рослинні матеріали:

- Лоза. Її фізичні та механічні властивості: товщина, довжина і гнучкість. Особливості фактури та кольору лози до окорковування і після розщеплювання навпіл, а також розглянуто вологість і запах, тонування і лакування лози.
- Природні характеристики рогази: міцність на розрив, еластичність, фактура та колір. Розфарбування барвниками. Особливості заготівлі сировини.
- Природні характеристики різних видів соломи. Міцність, еластичність, фактура

і колір стебел соломи. Особливості заготівлі і зберігання сировини для плетіння.

- Інші матеріали придатні для плетіння: трава, смужки лика, смужки скручені з кукурудзяного шолуминня, лубу, берести, дранки. Особлива увага приділяється плетінню з кореня сосни, застосування ниток і шнурка, штучних матеріалів тощо.

У підрозділі 3.2 **“Технологічні прийоми плетіння”** висвітлено понад десять технік плетіння, які візуально за характером плетеної конструкції поділяють на суцільне плетення, візерунчасте й ажурне. Найбільше технік плетіння налічує галузь деревоплетіння. Існують техніка простого плетення прямими рядами, спіраллю, прошаркові плетення через один стояк, плетення рядами, квадратне, плетення “мотузкою”, ажурне плетення з відкритими “чарунками”, поєднання техніки в “косичку”; просте переплетення з рогози у поєднанні “в косичку”, “в зубчики”, “ланцюжком”. Галузь соломоплетіння застосовує “валкове” та спіральне плетення.

У підрозділі 3.3 **“Засоби художньої виразності”** розкрито цілісність і особливості тектоніки творів плетіння з лози, рогози та соломи, прийоми ритмічної організації форми. Показано, що концепцію мистецької виразності складають закони, прийоми та семантичні засоби. Розкрито роль ритмічності і метричності стояків та інших каркасних одиниць плетених виробів, їх симетрії й асиметрії, текстури переплетення та ажурності “чарунків”. Показано декоративні мотиви в плетених творах, а також знаки, символи, метафори тощо.

Отже, естетичні характеристики виробу залежать від фактури, кольору пластичності матеріалів тощо. Технологія плетіння поділяється на просту і складну, що поєднує численні варіанти переплетень. Художня виразність творів плетіння залежить від тектоніки, ритмічності, симетрії, ажурності, текстури та інших засобів.

У четвертому розділі **“ТИПОЛОГІЯ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЛЕТЕНИХ ВИРОБІВ”** розкрито форми і декоративні особливості виробів з лози та кореня, з рогози, соломи та виробів з обгорток кукурудзяних початків.

У підрозділі 4.1 **“Вироби з лози та кореня сосни”** висвітлено, що плетіння з ліщини та лози застосовували в спорудженні господарських, рідше житлових будівель. З ліщини та лози виготовляли насади для транспортних засобів. Плетені меблі: колиски, столи, стільці, крісла, книжкові полиці (етажерки), скрині тощо. Розглядаються плетені місткості: дорожні валізи, кошики великі господарські, кошики малі ярмаркові, кошики для ягід і грибів, кошики для освячення пасхи, кошики для квітів, пляшок тощо. На прикладі типологічних груп і типів плетених виробів з лози та кореня сосни з'ясовується форма і декоративні особливості.

У підрозділі 4.2 **“Предмети з рогами”** встановлено, що типологія плетених виробів із рогами не відзначається багатством типологічних груп і типів. З рогами виплітали килимки (“мати”) для застилання стіни, землі. Капці, ходаки, личаки виготовляли з рогами, лика та інших матеріалів. З рогами найбільше виготовляли зручні жіночі кошики-торбинки для ярмаркування, іграшки, малі моделі предметів, дрібну пластику.

У підрозділі 4.3 **“Солом’яні вироби та вироби з обгорток кукурудзяних початків”** показано, що з соломи виготовляли великі місткості для сипких продуктів – “солом’яники”, малі посудиноподібні форми: сівачки, форми для хліба, солом’яні коробки, доповнення до одягу: брилі і пояси, плетені діди, настінні кошики, павуки і хрестики, солом’яні іграшки: ляльки, тарахкальця. Асортимент виробів з обгорток кукурудзяних початків значно вужчий – це сумки, капці, іграшки.

Таким чином, найбільшою є типологія виробів з лози, яка охоплює кілька галузей: будівництво, меблярство, кошикарство тощо. З кореня сосни переважно виготовляють місткості для сипких продуктів. Рогозяні вироби – це кошички, торбинки, капці та іграшки. Солом’яні вироби налічують такі типологічні групи: великі і малі посудини, доповнення до одягу та іграшок. Вироби з обгорток кукурудзяних початків – це сумки, капці та іграшки.

П’ятий розділ “РЕГІОНИ, ОСЕРЕДКИ Й МАЙСТРИ ПЛЕТІННЯ” присвячений розкриттю становлення довершених прийомів плетіння при виготовленні архітектурних конструкцій, транспортних засобів, предметів хатнього вжитку, рибальського знаряддя, деталей одягу, іграшок, речей обрядового призначення в регіонах України.

У підрозділі 5.1 **“Придніпров’я та Слобожанщина”** розглянуто плетіння на території таких сучасних областей України: Київської, Черкаської, Кіровоградської, Полтавської, Харківської та Сумської.

Кустарний промисел плетіння з лози в цьому регіоні розвивався з 1880 р. Особливо інтенсивний розвиток припадає на 1925 – 1927 рр. За два роки чисельність осіб, що займалась плетінням з лози збільшилась на 40 відсотків. Саме з 20-х років ХХ ст. тут організується артілі та фабрики лозових виробів. З ХІХ ст. лозоплетільний промисел з довершеною технічною виконання, ошадливим використанням матеріалу, естетичною виразністю форми, декору, фактури добре розвинутий у цьому регіоні. Найбільш плетуть корзини з неокореної лози та білого, тонованого й фарбованого прута. При спільності технічних прийомів і стилістичних засад, у сучасному українському кошикарстві склались місцеві особливості. Застосовується художнє переплетення лози з рогозою, чим досягається багатий ритмічно-фактурний і тональний ефект. Традиції народного

соломоплетіння продовжуються головним чином у виготовленні брилів.

Відзначається творами плетеними з лози Корсунь-Шевченківський, Полтава, Кременчук, Гола Пристань. Розглядається творчість майстрів Г.Кучер, С.Савченко, М.Савицької, Н.Харченко.

У підрозділі 5.2 **“Волинь і Розточчя, Холмщина та Підляшшя”** розглянуто плетіння історико-культурних регіонів, розташованих на території Волинської, Рівненської, Житомирської областей, північні райони Хмельницької, Тернопільської та Львівської, а також суміжні повіти Республіки Польща.

Саме в цьому регіоні кустарний промисел виготовлення господарсько-побутових та художніх виробів з різноманітної еластичної сировини має багаті й давні традиції. З 1920-х років в Чернігові та на в колишніх селах, особливо в Хотянівці особливого розвитку набуло лозоплетіння. Вироби з лози за художньою якістю зайняли перше місце серед інших осередків на Україні (1923 р.). У 22 селах Остерського повіту плетінням займалися 4519 кустарів. Формувались типові для України локальна своєрідність і асортиментна специфікація плетільних промислів. Особливих успіхів досягли співробітники Чернігівської головної дослідно-експериментальної фабрики лозових виробів (з 1969 р.). Основу її виробництва складають гарнітури плетених меблів. Це єдине підприємство на Україні занесене в європейський каталог плетених меблів.

Майстри Волині поєднують у плетінні лозу з пучками соломи. Ці вироби представлені в музеях у Сарнах і Рожищах. З соломи виготовляють також багато виробів побутового та виробничого призначення, вони відзначаються художньою довершеністю. З соломи широко виготовляють також дитячі іграшки. Ці твори декоративної пластики потребують великого хисту, художнього смаку, вміння виявити особливості, характерні риси чи то людської постаті, чи звіра або птаха. Це сповнені гумору, своєрідної пластики фігурки, які несуть відгомін архаїки.

Особливістю Західного Полісся є співіснування в одній місцевості кількох близьких один до одного різновидів кошиків, причому новіші зразки рідко повторюють форму попередніх. Для цього регіону дуже характерне використання болотних рослин – широколистої та вузьколистої рогози, сеймику, з активним уведенням кольору. Переважно з житньої соломи виготовляють, крім брилів, різноманітні дитячі іграшки, хатні прикраси “павуки”. Доцільно відродити цей промисел у багатьох районах Полісся. Тут є традиції ремесла, в достатній кількості сировина та робочі руки. Найбільші центри: смт. Полонне (майстри Я.Малиновська, Т.Писаренко), Боромля (майстри І.Рябко, А.Штакіна), Чернігів (майстри В.Кирик, Є.Петренко, М.Струк), Житомир (майстер С.Петрук), смт. Ратне (О.Вашук, О.Палій), Ковель, Володимир-Волинський.

Дуже поширеним різновидом народного мистецтва на Холмщині та Підляшші було художнє плетіння. Плетені в різних комбінаціях пагони лози, рогази, кореня сосни та ялини, жмути соломи, трави, смужки лика, лубу, драмки створюють конструктивну основу, об'єм виробу й одночасно утворюють ритмічний малюнок. Це той вид мистецтва, де техніка плетіння створює художньо-естетичний образ твору. Колористична гама плетених виробів також різноманітна. На Підляшші найбільш поширені плетені вироби з лози, рогази та соломи в селах Голишів (майстер П.Вінничук), Опілля (майстер В.Почковський), Красне, Хмельів, Баранів.

У підрозділі 5.3 **“Поділля та Південь України”** розглянуто творчість майстрів плетіння Хмельницької, Тернопільської, Вінницької, Кіровоградської, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської, Запорізької областей, південних районів Донецької та Луганської.

В економіці краю важливу роль відігравали кустарні промисли. Широкому розвитку ремісництва сприяли значні сировинні запаси. Як і в інших регіонах України на Поділлі з давніх-давен широко розвивались ремісництво і кустарна промисловість. Проте широкого розвитку цього промислу на Вінниччині не відбулось. В основному тут творили поодинокі умільці, які нікому не передали секретів свого ремесла.

Широко використовують плетіння з рогази та соломи на Тернопільщині, а особливо Хмельниччині. Проте кількісне збільшення художнього промислу часом досягається не розвитком або відновленням місцевого промислу, а довільним запозиченням зразків, нерідко з віддалених регіонів.

На Поділлі та півдні України плетіння з рослинних матеріалів розвинуто сьогодні порівняно менше, ніж у східних і західних областях. Тут немає великих підприємств, подібних до лозоплетільних фабрик Чернігова, Боромлі на Сумщині чи Полонного на Волині. Як і сто років тому на Поділлі переважають вироби з рогази. Традиції плетіння підтримуються, переважно, окремими майстрами та групами. Вироби з рогази виготовляють у с. Пишківці (Тернопільська обл.) майстри – Г.Вівчар, Г.Дяків, О.Ковальчук, М.Комарницька, М.Марушак та ін. Твори плетені з соломи виготовляла М.Гальчук з м. Заліщики (Бучацького р-ну). Малі фігурки з рогази виготовляє Я.Ремінецький (Тернопіль).

У підрозділі 5.4 **“Карпати та суміжні регіони”** розглянуто промисел художнього плетіння у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській областях. Тут здавна живуть бойки, підгоряни, ополяни, гуцули, лемки. Ці етнографічні групи українського народу впродовж віків створили своєрідну культуру. До визначних її явищ належать художні промисли, серед яких плетіння з лози, кореня дерев, соломи, з обгорток кукурудзяних початків.

Плетіння з лози, кореня, тонкої драниці найбільш побутувало у підгірських селах Гуцульщини. Українські горяни використовували різноманітні кошики, як за формою, так і за використанням у побуті. Експедиційно-польові дослідження і вивчення музейних колекцій виявили чотири основні типи карпатських кошиків, що використовуються на територіях Бойківщини і Лемківщині, Турківщині і Старосамбірщині, Гуцульщині і Рахівщині Закарпатської обл. Ареал і ступінь поширення кожного типу кошика залежали насамперед від конкретної виробничо-господарської діяльності населення.

На Буковині плетіння активно відроджувалось з 1980-их років. На Львівщині об'єднання ремісників і кустарників виникло в XVII–XVIII ст. Перша письмова згадка про Яворів належить до 1376 р. Віками тут нагромаджувались технічні прийоми обробки і розуміння матеріалу для плетіння, вміння добути з нього практичну доцільність і художню досконалість. Яворівські плетені вироби з лози, рогози та соломи різні за формою, фактурою та прийомами плетіння і декорування. Вони здебільшого виступають предметом зацікавлення етнографів. Розглядаються твори плетіння з Джурова, Мишина і Старих Кут Ів.-Франківської обл., майстри плетіння з Опілля та Підгір'я. Визначним осередком плетіння з рогози на Розточчі є села Вільшаниця, Наконечне Львівської обл. (майстер І.Іваник).

З давніх часів закарпатські умільці художнього плетіння з лози славляться високою майстерністю. Тут виробляють до половини лозової продукції України. Особливо широкий асортимент дамських сумок і кошиків. Мають вони різну конфігурацію, виплетені із різнокольорових прутів, із застосуванням різних видів плетіння. Великою популярністю на Закарпатті також користуються плетені вироби з соломи та обгорток кукурудзяних початків. Давніми осередками плетіння на Закарпатті є с. Іза, Іржава, Тячів і Хуст. Тут працюють десятки талановитих майстрів (В.Голобатовська, В.Чохней, Д.Кашков).

На Лемківщині майже повсюдно селяни плели з лозового пруття кошики на картоплю (опавки). У селах Ясельського повіту (найбільше у Святковій) робили кошики з коренів ялівцю. В с. Вороблику на Синиччині з лозового пруття виготовляли коші на вози. Найбільше плетіння з лози розвивалося в Бардієві, околицях Свидника, Сяноку.

ВИСНОВКИ

Результати вивчення історії, типології, художніх особливостей і майстрів художнього плетіння з рослинних матеріалів в Україні XIX–XX ст. дозволяють зробити такі висновки.

Плетіння з рослинних матеріалів – один з найдавніших промислів, воно є своєрідним художнім явищем, складовою частиною національної мистецької спадщини України. Наявні публікації торкаються або лише частково розкривають окремі аспекти художнього плетіння, але тема ніколи не була предметом комплексного вивчення.

Визначено основні історичні віхи розвитку художнього плетіння з рослинних матеріалів в Україні:

- Виникло плетіння з рослинних матеріалів у палеоліті, у мезоліті переважно плели сітки. Основні напрямки плетіння з природних матеріалів сформувались уже в епоху неоліту.
- Плетіння з рослинних матеріалів інтенсивно розвивається з XV ст. З цього часу Україна належала до провідних європейських країн, у яких інтенсивно розвивається плетіння з рослинних матеріалів. Але аж з кінця XVIII ст. плетені предмети уже організовано виготовлялись у майстернях і на фабриках.
- У художньому промислі плетіння кінця XIX ст. намітились дві тенденції. Перша - виготовлення сільськими майстрами традиційних виробів, переважно кошиків і рибальського спорядження, друга – виробництво міськими майстрами модних плетених предметів за місцевими зразками. На них позначався вплив стилю модерн. Розширився асортимент плетених виробів. Українські плетені вироби засвідчують високий технічний рівень виконання народними майстрами.
- Із середини XX ст. активізується виробництво художніх плетених виробів. Створюються нові підприємства, артілі й дільниці на базі артілей, засновуються лозомеблеві фабрики з відповідною механізацією праці. Особливу увагу звертають на конструювання предметів, їх функціональну форму та оздоблення. Вироби експонуються на спеціалізованих виставках, стають об'єктом наукового дослідження.

Естетичні характеристики рослинних матеріалів для плетіння, передовсім ґрунтуються на показниках їхньої фактури і забарвлення. Іноді для посилення художньої виразності творів плетіння застосовують барвники, олію і лаки.

Якість плетених виробів залежить від врахування багатьох вимог і правил, що стосуються пори заготівлі, кількості, місця зберігання та попередньої обробки. Саме цим визначається їх якість: міцність, фактура та колір. Кожен з використовуваних рослинних матеріалів: лоза, верба, корінь сосни, рогаза, солома та інші їх різновидності мають лише для них характерні естетичні показники.

Художня виразність творів плетіння ґрунтується на усталених закономірностях: тектоніка, пропорційність, масштабність і цілісність, а також

прийомів контрасту, ритмічності, динаміки і симетрії. Найважливішим засобом виразності є ажурність.

Типологія плетених виробів з лози найбільша, вона охоплює кілька галузей: будівництво, малярство, кошикарство, тощо. З кореня сосни переважно виготовляють місткості для сипких продуктів. Рогоз'яні вироби – це кошички, торбинки, капці та іграшки. Солом'яні вироби налічують такі типологічні групи: великі і малі посудини, доповнення до одягу та іграшки, капці. Вироби з обгорток кукурудзяних початків – це жіночі сумки, капці, килимки.

Художнє плетіння з лози, рогози та соломи має свої регіональні особливості. Механізмом збереження та трансформації регіональних особливостей виступає художня традиція, яка з покоління в покоління передавала художньо-технічні прийоми, навички, ремісничу технологічну майстерність.

Виявлення регіональної картини розвитку плетіння утруднюється такими трьома факторами:

- регіональні особливості нашого нового й новітнього плетіння з рослинних матеріалів меншою мірою зумовлені місцевими традиціями, порівняно з іншими давно і широко вкоріненими видами народного мистецтва;
- нерівномірне поширення даного виду художнього ремесла, значно більше в умовах довгого панування напівнатурального господарства (Карпати, Полісся) та порівняно менше в промислово розвинених областях південно-східної України;
- неспівпадання історико-культурного районування та сучасного адміністративного поділу.

На Придніпров'ї та Слобожанщині розвинені всі різновиди плетіння з лози, рогози та соломи, документальні свідчення про їх високий функціональний та естетичний рівень сягають середини XIX ст. Тоді ж поруч із кустарним виготовленням виробів почався процес організації ремісничих навчальних закладів і організованого збуту.

Високорозвинене народне плетіння Північного Заходу України меншою мірою зазнало впливу навчальних закладів, скупників і фабричних форм виробництва, порівняно з Придніпров'ям та Слобожанщиною. Із великих підприємств відома тільки фабрика в Полонному.

На Поділлі та Півдні України плетіння з рослинних матеріалів розвинуте сьогодні порівняно менше, ніж у східних та західних областях. Тут немає великих підприємств, подібних до лозоплетільних фабрик Чернігова, Боромлі на Сумщині чи Полонного на Волині. Як і сто років тому на Поділлі переважають вироби з рогози.

В низинних районах Карпатських областей лозо- та коренеплетіння розвинуте більше, ніж у гірських районах. Найбільш економічно доцільною галуззю є лозовий промисел Закарпаття, де в останні десятиліття спостерігається низький рівень зайнятості населення. Одним з найдавніших і найпродуктивніших центрів плетіння є с. Іза Хустського району. Основними продуктами виготовлення є кошики, що визначаються тут найбільшою варіантністю функціонально-художніх типів і їх місцевих назв.

Порівняно з Західною Європою, меншою в усіх регіонах України була роль навчальних осередків і зовсім не сформувалися спеціалізовані музеї лозоплетіння. З одного боку, це загальмувало процес розвитку, технічного та художнього вдосконалення галузі, зумовило впродовж ХХ ст. її низький престиж і довге невизнання в якості повноцінного різновиду декоративно-вжиткового мистецтва. З другого боку – посилило фольклоризацію, місцеву самотність, завдяки якій українське плетіння сьогодні можна значною мірою вважати органічною складовою традиційного народного мистецтва.

Народне декоративне мистецтво плетіння – своєрідне художнє явище українського народного мистецтва. Загальною художньою основою його служить розумне співвідношення традицій і новаторства, колективності та індивідуальності в творчому процесі. В ньому все відмічено печаттю доцільності, життєвої мудрості. Народне мистецтво плетіння характеризується вивіреністю, чіткістю і бездоганною досконалістю. Це результат праці багатьох поколінь, художня традиція, що увібрала в себе досвід минулого.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Матеріали і техніки художнього плетіння // Наукові записки Тернопільського державного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтво. – 2002. - №1. – С. 126-129.
2. До історії художнього плетіння // Мистецтво'01: Науковий збірник. – Львів: СКІМ, 2002. – С. 93-104.
3. Виникнення і розвиток художнього плетіння в Україні // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2003 – в. V. – С. 171-175.
4. Українське художнє плетіння 1920-1990 р.р.// Наукові записки Тернопільського державного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Мистецтво. – 2002. - № 2. – С. 114-117.
5. Типологія і художні особливості плетених виробів // Мистецтво'02: Науковий збірник. – Львів: СКІМ, 2003. – С. 81-92.
6. Художнє плетіння з рослинних матеріалів у ХХІ столітті // Сучасне

народне мистецтво України: Теорія і реальність. – Львів, 2002. – С. 65-67.

АНОТАЦІЯ

Зузяк Т.П. Художнє плетіння з рослинних матеріалів в Україні XIX–XX ст. (Історія, типологія, художні особливості, майстри). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.06 - декоративне і прикладне мистецтво. – Львівська академія мистецтв, Львів, 2004.

У дисертації досліджено історико-суспільні події і явища, котрі пов'язані зі зміною традицій художнього плетіння з рослинних матеріалів в Україні та типологією творів. Висвітлено і обґрунтовано, що плетіння з рослинних матеріалів є своєрідним художнім явищем, складовою частиною національної мистецької спадщини України.

З'ясовано генезис й основні історичні етапи розвитку художнього плетіння. Визначено естетичні показники матеріалів, технологічні прийоми і засоби художньої виразності. Здійснено типологічний аналіз творів, виявлено тектоніку форми, текстуру і локальні художні особливості різноманітних плетених виробів. У науковий обсяг впроваджено цілу низку невідомих творів. Висвітлено стан художнього плетіння у провідних осередках і регіонах, показано творчість народних майстрів історико-етнографічних регіонів: Придніпров'я та Слобожанщини, Полісся та Волині, Поділля, Прикарпаття та Карпат, Закарпаття та Лемківщини, Холмщини та Підляшся (нині в межах Польщі і Словаччини).

Розкрито перспективи розвитку лозоплетіння в Україні у XIX ст. шляхом істотного збільшення площ вирощення лозового прута вздовж рік та їх притоків, що зумовлюють збільшення об'ємів виробів у десятки разів.

Ключові слова: Художнє плетіння, історія, типологія, художні особливості, форма, декор, майстри.

АННОТАЦИЯ

Зузяк Т.П. Художественное плетение из растительных материалов в Украине XIX–XX ст. (История, типология, художественные особенности, мастера). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.06 - декоративное и прикладное искусство. – Львовская академия искусств, Львов, 2004.

В диссертации исследованы историко-общественные события и явления, которые связаны с изменением традиций художественного плетения из

растительных материалов в Украине и типологией произведений (сочинений). Освещено и обосновано, что художественное плетение из растительных материалов является уникальным этнокультурным явлением, составной частью национального художественного наследия Украины.

Выяснен генезис и основные исторические этапы развития художественного плетения. Определены эстетичные показатели материалов, технологические приемы и средства художественной выразительности. Осуществлен технологический анализ произведений, выявлена тектоника, формы, текстура и локальные художественные особенности разнообразных плетеных изделий. В научный оборот введено целый ряд неизвестных изделий. Рассмотрены старейшие археологические материалы и гипотезы о возникновении плетения в первичном обществе. Раскрыта техника этого плетения. Показано, что художественное украинское плетение начало существенно развиваться с конца XVIII – н. XX в. Даже в сложных исторических условиях до 1950-х годов происходил синтез традиций и новаторства, появились дизайнерские тенденции в производстве плетеных изделий.

Приведены формы и декоративные особенности изделий из лозы, рогозы, соломы и оберток кукурузных початков. Раскрыто становление совершенных приемов плетения при изготовлении архитектурных конструкций, транспортных средств, предметов домашнего быта, рыбацкого снаряжения, деталей одежды, игрушек, вещей различного назначения в регионах Украины.

Доказано, что художественное плетение имеет свои региональные особенности. Механизмом сохранения и трансформации региональных особенностей выступает художественная традиция, которая с поколения в поколение передавала художественно-технические приемы, навыки, ремесленническое технологическое мастерство.

Высветлено состояние художественного плетения в основных (областях) и регионах, показано творчество народных мастеров, историко-этнографических регионов: Приднепровья и Слобожанщины, Полесья, Волыни, Подолья, Прикарпатья и Карпат, Закарпатья и Лемковщины, Холмщины и Подляшья (ныне в границах Польши и Словакии).

Раскрыты перспективы развития лозоплетения в Украине в XIX ст. путем существенного увеличения площадей выращивания лозового прута вдоль рек и их притоков, которые обусловят увеличение объемов производства плетеных лозовых изделий в десятки раз.

Ключевые слова: Художественное плетение, история, типология, художественные особенности, форма, декор, мастера.

ANNOTATION

Zuzyak T.P. The art wicker-work from vegetative materials in Ukraine XIX–XX centuries (History, typology, art features, the masters). - The Manuscript.

The dissertation on reception of a scientific degree of the candidate in knowledge of fine arts by the specialty 17.00.06 - decorative and applied art. - Lviv Academy of Arts, Lviv, 2004.

In the dissertation historical-public events are investigated and the phenomena which are connected with the change of traditions of art wicker-work from vegetative materials in Ukraine and typology of creations. It is revealed and proved that art wicker-work from vegetative materials is the unique ethnocultural phenomenon, a component of the national art of the inheritance of Ukraine.

The genesis and the basic historical stages of development of art wicker-work are determined. Also the aesthetic indications of materials, technological receptions and ways of art expressiveness are defined. The typological analysis of creations is carried out, tectonics of the form, the structure and local art features of various wicker products are revealed. A number of unknown creations are put into a scientific circulation. The condition of art wicker-work in advanced centres and regions is being shown as well as the creativity of national masters of historical-ethnographic regions: Prydniprovye and Slobozhantchyna, Polesye and Volyn, Podillya, Prikarpatye and Carpathian mountains, Zakarpatye and Lemkivtchyna, Khohtchyna and Pidlyashya (now in borders of Poland and Slovakia).

The prospects of development of rod wicker-work in Ukraine in XIX century are opened by the method of essential increase in the area of cultivation of a willow rod along the rivers and their inflows that causes increase in volumes of products in tens times.

Key words: Art wicker-work, history, typology, art features, the form, decor, masters.

453483

АВ 59.599
МІСТ

АВ 59.599

Підписано до друку "14"05.2004 р.
Формат А5, Наклад 100 прим.
Друкованих аркушів 1.0

Видзвництво "Гринт Плюс"
м. Вінниця, вул. В.Порика, 7.

МІСТ